

זקסנהאוזן

(Sachsenhausen). מחנה ריכוז כ-25 ק"מ מצפון-מזרח לברלין. המחנה היה קרוב מאוד למושב הפיקוח על מחנות ריכוז (Inspektion der Konzentrationslager) שלייד אורנינגבורג. מחנה ז' היה הראשון שהוקם בשלב השני של שלטון הנאצים, ובנו אותו קבוצות אסירים שהועברו למקום החל ביולי 1936 ממחנות קטנים באיזור אמס (Ems) וממקומות אחרים. במכתב ששלח הינריך הימלר לשר המשפטים מוסבר, שז', בדומה למחנה בוכנולד, הוקם לקראת אפשרות שבעת מלחמה יקלטו בו אסירים רבים. בעקבות פרעות 'ליל הבדולח' בנובמבר 1938 נשלחו לז' 1,800 יהודים; 450 מהם נרצחו זמן קצר לאחר בואם למחנה.

התנודות במספר האסירים במחנה ז' בסוף כול שנה משתקפות במספרים האלה:

1936	1937	1938	1939	1940
2,000	2,523	8,309	12,168	11,697
1941	1942	1943	1944	
11,111	16,577	28,224	47,709	

מספר כול האסירים שהיו בז' מסתכם בכ-200,000. בפרוץ מלחמת-העולם השנייה חלה הרעה תלולה בתנאים במחנה. ב-1939 מתו יותר מ-800 אסירים בז', וב-1940 עלה מספר המתים לכ-4,000. אותה שנה הובאו לז' 26,000 אסירים, רובם מפולין, ואולם, רובם שהו בו זמן קצר בלבד והועברו למחנות אחרים ברייך. במועד כלשהו – כנראה באוגוסט 1941 – הקים הס"ס במחנה מיתקן לרצח המונים בירייה שהוסווה כחדר לעריכת בדיקות באסירים; בחודשים שאחר-כך נרצחו שם 13,000-18,000 שבויי מלחמה סובייטים שאפילו לא נרשמו ברשומות המחנה. גם תא גז הותקן במחנה, כנראה ב-1943, בהמשך למשרפה שהיתה שם. תא הגז הופעל רק כאשר ניתנה הוראה מפורשת לכך; כך היה, כנראה, בפברואר 1945, ערב פינויו של מחנה ז', כאשר רצחו אנשי הס"ס אלפי אסירים תשושים. נוסף לשבויים הסובייטים שנרצחו מיד בהגיעם לז' וכן לאסירים שמתו בדרך למחנה וממנו, נספו בו כ-30,000 אסירים. בשנים הראשונות היה מפעל העבודה החשוב ביותר בית-החרושת ללבנים שהאסירים בנו באביב 1938 על גדות תעלת אודר-הוול (Oder-Havel). כ-2,000 אסירים הועסקו יום יום במפעל העבודה ההוא. באפריל 1941 הוקם מחנה-בת לעובדי בית-החרושת ללבנים; התנאים במחנה-הבת היו קשים במיוחד, ולאסירים שעבדו זמן ממושך באותו בית-חרושת היה סיכוי קלוש בלבד להישאר בחיים.

מ-1943 הועסקו האסירים בעיקר בענפים שונים של תעשיית החימוש, בייחוד בייצור מנועים למטוסים, לטנקים ולרכב. ב-1944 הועסקו 7,000 אסירים במפעלי היינקל

(Heinkel) באורניינבורג, ועוד מספר רב של אסירים הועסקו במפעל הטנקים Demag שבפלקנזה (Falkensee), ליד ברלין. הוקמו מחנות-בת מיוחדים לעובדי שני המפעלים הללו. בית-החרושת ללבנים הפך למפעל לייצור רימונים. ב-22 באפריל 1945 שיחררו יחידות חלוץ של הצבא האדום את ז'. בעת השיחרור היו במחנה רק כ-3,000 אסירים, שרובם לא הוצאו מכיוון שלא היו כשירים לצעדת המות. כול שאר האסירים הוצאו בידי אנשי הס"ס.